

підсумку це сприятиме активізації мовленнєвого спілкування, формуванню у дітей навичок повноцінної мовленнєвої комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко А. І. Корекція тяжких мовленнєвих вад за допомогою акупресури : навч.-метод. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів за напрямом підготовки «Корекційна освіта. Логопедія» / А. І. Кравченко, Л. В. Мороз, К. О. Зелінська. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – 250 с.
2. Кравченко А. І. Корекції заїкання засобами комплексної фізичної реабілітації: навч.-метод. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / А. І. Кравченко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – 176 с.
3. Кравченко А. І. Корекція заїкання з використанням артикуляторної рефлексотерапії та аутогенного тренування / А. І. Кравченко // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць. – Львів : ЛДІФК, 2000. – Вип. 4. – С. 292–294.
4. Филочева Т. Б. Программы дошкольных образовательных учреждений компенсирующего вида для детей с нарушениями речи. Коррекция нарушений речи / Т. Б. Филочева, Т. В. Туманова и др. / авт.-сост. Т. Б. Филочева. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 2009. – 272 с.

УДК 376.36

Н. М. Голуб

кандидат педагогічних наук, доцент
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З КОРЕКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ЗМІСТОВОЇ СТОРОНИ ПИСЕМНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ТА ПОРУШЕННЯМИ ЧИТАННЯ ТА ПИСЬМА

У статті розглянуто напрями й особливості корекційної роботи з молодшими школярами із загальним недорозвиненням мовлення та порушеннями читання та письма з метою покращення якості змістовної сторони їхньої писемно-мовленнєвої діяльності.

В статье рассматриваются направления и особенности коррекционной работы с младшими школьниками с общим недораз-

витием речи и нарушениями чтения и письма с целью улучшения качества содержательной стороны их письменно-речевой деятельности.

Directions and features of correction work with junior schoolchildren with the general speech underdevelopment and violations of reading and writing for the improvement of quality of rich in content side of their writing speech activity are examined in the article.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, порушення читання та письма, змістовна сторона писемно-мовленнєвої діяльності.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, нарушения чтения и письма, содержательная сторона письменно-речевой деятельности.

Keywords: general speech underdevelopment, violations of reading and writing, content side of writing speech activity.

Постановка проблеми. Формування писемного мовлення у дітей із вираженим загальним недорозвиненням мовлення відбувається із значними труднощами внаслідок недостатнього розвитку в них як усного мовлення, так і гнозису, праксису, мислення, емоційно-вольової та мотиваційної сфер (А. Винокур, Е. Данілавічюте, Г. Жаренкова, Р. Лалаєва, Р. Левіна, В. Меліченко, Н. Нікашина, Т. Пічугіна, І. Прищепова, Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Чередніченко, М. Шеремет, А. Ястребова та ін.). У зазначеній категорії дітей часто спостерігаються дислексія, дисграфія, через виражені недоліки технічної сторони процесів читання та письма нерідко страждає їхній змістовний бік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчать дослідження, молодші школярі із ЗНМ часто утруднюються чітко встановити або передати певний зміст під час читання та письма. У художніх творах учням важко виділити головну думку, скласти план переказу і переказати текст, їм складно порівняти й оцінити вчинки героїв, спрогнозувати подальший розвиток подій (Т. Алтухова, Н. Голуб, Е. Данілавічюте, І. Карачевцева, Р. Лалаєва, В. Меліченко, Л. Халілова, Ю. Шулєкіна та ін.). Розуміння або передача ними змісту часто ускладнюється через недосконалість низки когнітивних функцій (Г. Бабіна, О. Безрукова, О. Гончарова, Н. Карпова, В. Строганова та ін.).

Мета статті: розкрити напрями й особливості корекційної роботи з молодшими школярами із загальним недорозвиненням мовлення та порушеннями читання та письма з метою покращення якості змістовної сторони їхньої писемно-мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В організації писемно-мовленнєвої діяльності можна виділити сенсомоторний, мовний, смисловий рівні, які нерозривно між собою пов'язані. У молодших школярів із ЗНМ та порушеннями писемного мовлення часто відмічається виражене недорозвинення сенсомоторного та мовного рівнів, що значною мірою погіршує розуміння або передачу ними змісту під час читання та письма. На цій підставі важливим аспектом організації корекційної роботи має бути забезпечення чіткого розуміння учнями її змістовної сторони.

По-перше, це стосується розуміння школярами змістовного боку мовленнєвих завдань, а саме значення слів, речень, текстів, що пропонуються дітям для опрацювання. По-друге, учні мають чітко розуміти мету завдання: що саме їм треба зробити – і це знову-таки можливе на основі розуміння змісту представленого у завданні мовленнєвого матеріалу та інструкцій до нього.

Зважаючи на вказане, необхідним є цілеспрямоване акцентування уваги учнів на змісті мовленнєвого матеріалу із: контролем за тим, чи є зрозумілою для дітей сприйнята інформація; формуванням в учнів стратегій пошуку, видобування інформації (особливо прихованого смислу у прочитаному художньому тексті); навчанням молодших школярів формулюванню та постановці питань за змістом почутого або прочитаного задля уточнення інформації; розвитком умінь формувати і формулювати свою думку під час розбудови власного висловлювання.

У системі корекційного впливу робота над змістовною стороною мовленнєвого матеріалу має полягати у: тлумаченні окремих слів; словосполучень (у їхньому прямому і переносному значенні), формуванні розуміння учнями змісту речення, й особливо, змісту тексту.

У роботі над змістом мовленнєвих вправ, пізнавальних і художніх текстів доцільно переходити від сумісного обговорення з дітьми значення і змісту певних мовленнєвих одиниць (педагог у процесі бесіди уточнює знання, уявлення учнів про певні предмети, явища, події, допомагає розкрити значення слів, словосполучень, речень) до створення ситуацій, у яких учні здебільшого самостійно розв'язують указані задачі (див. завдання №1).

Завдання № 1.

- 1) Прочитати словосполучення, дописавши закінчення прикметників.
- 2) Допитлив... учень; актов... зала; старанн... учениця; творч... завдання; змінн... взуття; спортивн... форма; досвідчен... учитель; дисциплінован... учні.
- 3) Ще раз прочитати словосполучення. Спробувати пояснити їх значення. Підкреслити ті словосполучення, які є незрозумілими або які важко пояснити.
- 4) Обговорення разом з учнями словосполучень «допитливий учень», «старанна учениця», «досвідчений учитель», «творче завдання», «дисципліновані учні».
- 5) Аналіз виконаної роботи.

У вищенаведеному завданні серед словосполучень дібрані і такі, пояснення яких не викликає утруднень («змінне взуття», «актова зала», «спортивна форма»), і такі, які дітям знайомі, але ж містять ряд змістовних аспектів, що пов'язані з характеристикою, оцінюванням дій учителя, учнів, а тому є певною мірою складними для дітей («допитливий учень», «творче завдання» та ін.). При обговоренні змісту словосполучень педагог навчає дітей обґрунтовувати свою думку, підкріплювати її прикладами зі шкільного життя. Важливим аспектом зазначеної роботи є виявлення того, чи може учень самостійно визначитися в тому, що для нього є цілком зрозумілим, а що – недостатньо зрозумілим. Необхідно привчати дітей до того, щоб вони постійно уточнювали значення слів, словосполучень, а для цього частіше зверталися із запитаннями до педагога, вчилися працювати із тлумачним словником.

Що стосується роботи з текстовим матеріалом, то вона є виключно важливою для формування в учнів інтересу до читання та самостійної побудови висловлювань. Робота з текстом є ключовою у різноманітних дидактичних ситуаціях. Навіть у тих дітей, які не можуть самостійно читати або складати зв'язне письмове висловлення, є досвід сприймання текстів на слух, виконання різноманітних дій з опорою на контекст.

У логокорекційній роботі ми маємо використовувати тексти різного характеру та структури для реалізації завдань, що відповідають двом напрямам: 1) сприймання та розуміння учнями тексту; 2) перетворення та самостійна побудова ними тексту.

Робота з навчання учнів сприйманню та розумінню тексту має включати:

- формування когнітивно-сислової складової процесу читання (основною задачею є розуміння дітьми змісту тексту, відображених у ньому логічних, смислових зв'язків);
- опрацювання дітьми певних навчальних дій під час розв'язання лексичних, граматичних, лінгвістичних та інших завдань з опорою на вербальний контекст;
- корекцію та розвиток технічного боку читання (текстові вправи, які сприяють розвитку зорового сприймання, зорового аналізу та синтезу, розширенню поля зору, інших технічних характеристик процесу читання);
- формування виразного читання текстів;
- формування комунікативної компетенції учнів.

Відповідно до другого зазначеного напрямку (перетворення та самостійна побудова учнями тексту) доцільно реалізовувати такі завдання:

- формувати уміння та навички відновлення тексту (наприклад, вставляння у текст окремих слів, фраз, таких частин, як зачин, кінцівка та ін.);
- вчити складанню самостійного зв'язного висловлення на основі опрацьованих текстів, які можуть слугувати зразками.

Для формування інтересу до роботи за окресленими напрямками пропонувані учням тексти мають бути:

- доступними для сприймання й осмислення, і в той же час містити у собі певну пізнавальну трудність;
- цікавими своєю змістовною наповненістю;
- тісно пов'язаними з літературною спадщиною, традиціями й культурою нашого народу, його фольклором, історією, побутом, етичними нормами;
- емоційно забарвленими;
- побудованими так, щоб залучити учня до активного виконання ним певних дій (вставити імена дійових осіб, продовжити розповідь та ін.);
- певним орієнтиром, що розкриває роль читання у житті дитини, демонструє те, що воно дає їй нові знання, розширює кругозір тощо.

Дуже важливо, щоб робота з текстом сприяла активізації в учнів уваги, мнестичних, мисленневих процесів, викликала позитивні емоції та налаштованість на цікаве для дитини спілкування (з героями та автором тексту під час читання, педагогом та іншими учнями під час обговорення прочитаного). Задля цього необхідно посилювати такі мотиваційні фактори: забезпечення активної участі у сприйманні та усвідомленні дитиною текстової інформації (не може прочитати сама, слухає читання або переказ прочитаного іншими); забезпечення достатньої активності під час обговорення, аналізу прочитаного; усвідомлення та «прийняття» дитиною тих висновків, оцінок, які стали результатом обговорення, аналізу тексту в учнівському колективі.

Прийомами, що активізують розумову діяльність учнів під час читання текстів, виступають: цікавий сюжет розповіді; пригоди персонажів; казкові історії з постійно діючими героями, які викликають в учнів інтерес, певні очікування щодо поведінки їх у нових ситуаціях; зв'язок між цілою низкою текстів, при якому наступний текст є певним продовженням попереднього (за тематикою, характером виконуваних дій); гумор, смішні ситуації «непорозуміння» героїв, їхні помилкові дії, висловлювання тощо; формулювання запитань або завдань від імені певних персонажів; створення на основі прочитаного тексту навчальної ігрової ситуації (за таких умов діти

виконують учбові дії із зацікавленістю і більшою результативністю); а також встановлення міжпредметних зв'язків у тій інформації, з якою ознайомлюються у художніх, й особливо пізнавальних, текстах.

Змістовна обробка тексту має сенсорний, перцептивний, семантичний рівні, включає видобування смислу, який має у різних текстах різний ступінь «прихованості». Видобування смислу пов'язане з актуалізацією наявних в індивіда знань (накопичений у процесі індивідуального розвитку досвід), виділенням опорних або «ключових» слів, спроможністю здійснювати компресію, трансформацію, певні прогностичні операції щодо змісту тексту. В учнів із ЗНМ нерідко уповільнюється формування пізнавальної діяльності і тих психолінгвістичних механізмів, які мають забезпечувати адекватне декодування текстів, що ними сприймаються. Тому найважливішим завданням логокорекційного впливу стає така організація роботи учнів з текстом, яка формує уміння та навички найбільш повного, з точки зору семантики, розшифровки його смислу. О. О. Леонтьєв [4] зазначає, що нерозуміння не пов'язане з відсутністю процесу осмислення, воно є наслідком недостатності вказаного процесу, по суті – його негативним результатом. Як показує досвід, робота учнів із надто складними для їхнього розуміння текстами може сприяти формуванню в них поверхового сприймання матеріалу, перетворюючи таку роботу на нецікаву, нудну і формальну за своїми підсумковими результатами. Суттєвим виявляється те, що певний досвід «нерозуміння» (повного або часткового) відвертає учнів від читання як виду діяльності, бо викликає побоювання поганих оцінок, доган, а відтак – не формує відчуття інтелектуального й емоційного задоволення від читання.

У роботі над змістовною стороною процесу читання ми маємо йти від простого і цілком зрозумілого дітям змісту, коли основна думка сформульована у самому тексті і є акцентованою (на неї звертається увага учнів), до текстів, у яких ця думка є дещо прихованою, тому для її пошуку дітям самотійно до-

водиться встановлювати різні змістовні і логічні зв'язки у тексті.

Під час роботи з текстами пізнавального характеру розумінню прочитаного сприяє проведення пропедевтичної бесіди. Це актуалізує знання, уявлення учнів стосовно того предмета, явища чи подій, про які йтиметься у тексті. Часто необхідною є словникова робота, використання наочності. Після того, як учні прочитали текст, доцільним є проведення бесіди, яка допомагає встановленню і розумінню основних змістовних частин, уточненню понять, обговоренню тих образних та емоційних вражень, що виникли у дітей.

У роботі з художніми творами ми маємо виховувати в учнів інтерес, зосередженість на змістовному боці текстів у процесі їх читання або слухання, цілеспрямовано формуємо в дітей уміння та навички видобування змістовної складової текстового матеріалу. Задля цього педагог ретельно підбирає завдання, які можуть стимулювати пошук учнями причинно-наслідкових, часових, просторових та інших логічних зв'язків, що допоможуть розкрити окремі смислові аспекти тексту.

Слід звернути увагу на те, що монотонне, уповільнене, невиразне, помилкове читання учнями текстів нерідко пов'язане з недостатнім розумінням дітьми змісту літературного твору, його художніх особливостей. За умови усвідомлення змісту прочитаного в учнів покращуються технічні показники і виразність читання, зростає мотивація щодо роботи з текстовим матеріалом.

Отже, розглянуті вище підходи дозволяють сформувати в учнів інтерес до писемно-мовленнєвої діяльності. Важливим є виховання свідомого, уважного ставлення учнів до читання і слухання текстів, до точної передачі певного змісту на письмі. Необхідно акцентувати увагу дітей на тому, що вони мають постійно усвідомлювати й контролювати таке: чи достатньо зрозуміло для них є та інформація, яку вони сприймають зі слів педагога або під час читання текстів, чи є зрозумілим для інших те, що вони самі написали. Учні мають бути налаштовані на виявлення «прогалин» у сприйманні інформації й потребу усувати

ці «прогалини» шляхом звернення із питаннями до педагога, пошуку відповідної довідки у підручнику, словнику та ін.

Слід вказати на ще один важливий аспект роботи з текстами – виховний. З учнями із ЗНМ та порушеннями писемного мовлення доцільно використовувати текстовий матеріал, який сприятиме вихованню в них позитивного ставлення до шкільного навчання, бажання бути успішним і долати ті труднощі, що виникають під час опанування складними навичками. Доцільно спиратися на те, що учням цікаві ситуації, які відображають їхнє шкільне життя, особливості спілкування між ровесниками, між дітьми і дорослими. Школярі нерідко стикаються із ситуацією вибору: докласти чи не докласти зусиль під час виконання завдання, яке здається їм надто великим за обсягом або недостатньо зрозумілим. Певною мірою це обумовлене тим, що у багатьох з них часто спостерігається пасивна позиція: постійне очікування додаткових інструкцій і допомоги з боку педагога (навіть у простих, знайомих умовах). Отже, в учнів відмічається вкрай низька самостійність: вони очікують на підказки, зразки виконання дій, не можуть організувати себе, самостійно розпочати роботу. Зважаючи на дещо знижені пізнавальні інтереси учнів із ЗНМ та порушеннями писемного мовлення, ми маємо пам'ятати про такий важливий дидактичний підхід: матеріал, яким оволодівають учні, має бути для них доступним, але ж при цьому має містити певну пізнавальну трудність (з урахуванням їхніх психофізіологічних та індивідуальних особливостей).

Мотивацію щодо підвищення успішності у навчанні, до подолання тих труднощів, які виникають під час занять, треба формувати з використанням позитивних прикладів. Значну роль у цьому можуть відігравати тексти, які, з одного боку, цікаві своїм описом знайомих дітям життєвих ситуацій, а, з другого боку, на прикладі героїв твору показують, як можна по-різному (правильно і неправильно) розв'язувати ті проблеми, що виникають під час навчання (див. завдання № 2).

Завдання № 2.

1) Прочитати текст.

- В мене сьогодні радісний день! – каже Сашко.
- А з якого приводу ти так радієш? – питає в нього Сергій.
- Я нарешті зрозумів, як розв'язувати задачі про швидкість, час і відстань між двома населеними пунктами, – ділиться своєю радістю Сашко.
- А тобі поставили за це гарну оцінку? – цікавиться Сергій.
- Ні, – каже Сашко.
- Чого ж тут радіти?! – дивується Сергій.
- А хіба радіти можна тільки гарним оцінкам? – питає Сашко.

2. Запропонувати учням висловити й обґрунтувати свої думки щодо описаної ситуації.

У наведеному завданні використовується текст, який демонструє різні мотиви у процесі навчання: один учень хоче отримати тільки гарну оцінку (все інше для нього не так важливо), другий хоче отримати знання. Доцільно поставити перед дітьми питання: «Чия позиція є більш правильною? Хто у майбутньому зможе стати більш розумним, досвідченим?».

У роботі з учнями із ЗНМ та порушеннями писемного мовлення важливо спиратися на ті літературні приклади, які демонструють дітям величезні пізнавальні можливості процесу читання (див. завдання № 3).

Завдання № 3.

1) Прочитати текст.

Ігор навчається у третьому класі. Він цікавиться рослинами. Влітку він збирав рослини у лісі, у полі, на городі в бабусі. Вдома Ігор кожну з рослин засушив так, що вона не втратила свого природного кольору. Хлопець приніс до школи чудовий гербарій.

Однокласник Василь сміявся із захоплення Ігоря, бо, на його думку, найцікавішим для хлопців є лише спорт.

Якось Ігор, Василь, Сашко і Петрик пішли до лісу. Василь бавився і втратив обережність. Він так забив ногу, що в нього потекла з коліна кров. Василь зблід, а хлопці перелякалися. Ігор швидко знайшов біля лісової стежки подорожник. Він приклав листя рослини до ранки на колінці у Василя. Теча крові зупинилася.

– І як ти знав, що подорожник може так

допомогти? – дивувалися хлопці.

- Він знається на рослинах! – з гордістю за Ігоря сказав Василь.

Більше Василь не сміявся з Ігоря. Він зрозумів, що треба поважати тих, хто багато знає і може допомогти у складній ситуації.

Обговорюючи з дітьми зміст прочитаного тексту, треба звернути їхню увагу на те, як описані події змінили стосунки між хлопцями – раніше Василь глузував з Ігоря за те, що той цікавиться рослинами, а тепер він поважає однокласника за його знання, за те, що той зумів ними скористатися, щоб надати допомогу. Спираючись на основну думку оповідання («...треба поважати тих, хто багато знає і може допомогти у складній ситуації»), доцільно знайти їй підтвердження прикладами з інших творів, із власного життя дітей. Важливо формувати в учнів настанову на те, що їм необхідно постійно читати – це сприятиме розширенню їхнього кола уявлень про оточуючий світ, навчить тому, як треба поводитися у різних життєвих ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших розвідок. З огляду на вищевикладене, відмітимо таке:

- формування змістовного боку процесів читання і письма мають пріоритетне значення для розвитку писемного мовлення, мислення, виховання в учнів пізнавальної активності та самостійності;
- процес декодування учнями текстового матеріалу має контролюватися і корегуватися до тих пір, доки в учнів не сформується уміння та навички мисленнево-мовної обробки тексту, що дозволить їм адекватно сприймати і розуміти прочитане;
- семантичний рівень обробки тексту має ключову роль серед усіх процесів декодування текстового матеріалу, тому ми маємо спиратися на цей рівень у корекційно-компенсаторній роботі з подолання в учнів сенсомоторних і мовних недоліків писемно-мовленнєвої діяльності;
- стійкий інтерес до читання і самостійного складання текстів є одним із основних мотиваційних факторів подолання порушень в учнів писемного мовлення.

У подальших розвідках доцільно спиратися на те, що корекція й розвиток смислового рівня писемного мовлення може виступати тим компенсуючим фактором, який сприятиме більш успішному впливу на сенсомоторний і мовний рівень зазначеної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голуб Н. М. Дидактичний матеріал з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку: навчально-методичний посібник. – Ч.1. – Вид. 1-е / Н. М. Голуб. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 384 с.
2. Голуб Н. М. Приёмы формирования мотивационно-целевого компонента письменно-речевой деятельности у младших школьников с ОНР / Н. М. Голуб // Современная коррекционная педагогика: методология, теория, практика: Сборник научно-методических трудов с международным участием. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2015. – С. 28– 32.
3. Голуб Н. М. Шляхи підвищення мотивації писемно-мовленнєвої діяльності молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення / Н. М. Голуб // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doswiadczenie – № 3. Лодзь, 2015. – С. 118– 123.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.

УДК 376.1-056.264-057.87 :
37(09)Чевельова

Г. І. Гребіник

студентка спеціальності
«Корекційна освіта(Логопедія)»

В. М. Андросова

старший викладач кафедри логопедії
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

МЕТОДИКА Н. ЧЕВЕЛЬОВОЇ З ПОДОЛАННЯ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються особливості корекційно-логопедичної роботи з подолання заїкання у дітей молодшого шкільного віку за методикою Н. Чевельової засобами ручної праці.

В статті розглядаються особливості корекційно-логопедичної роботи з подолання заїкання у дітей молодшого шкільного віку за методикою Н. Чевельової засобами ручної праці.